

El Far, Sant Ciprià de Fígols i Sant Salvador del Jou

per RAMON I JAUME COROMINES CAMP

En un treball d'arqueologia medieval els autors d'aquest article ens expliquen les recerques que, començades a "El Far", els conduïren a descobrir l'església romànica de Sant Salvador del Jou.

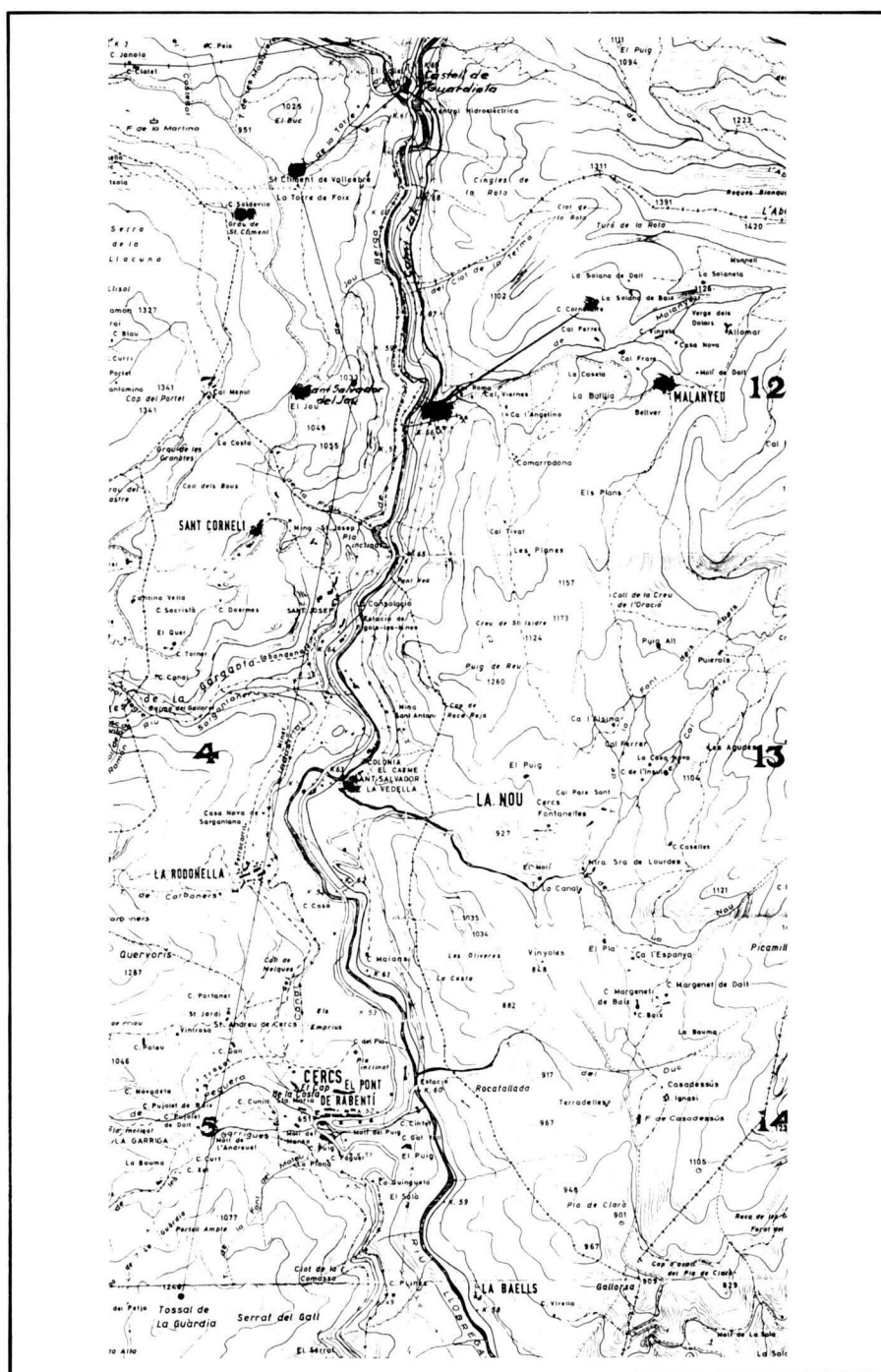
En iniciar-se, l'any 1984, les obres de millorament de la carretera comarcal 1411 els autors d'aquest article vàrem alertar-nos davant el perill que això podia suposar per a la conservació de les restes de la casa vella de *El Far*, mutilada ja a primers de segle per la construcció d'aquesta carretera, i vàrem decidir-nos a croquitzar-les i fotografiar-les perquè en cas que arribés a desaparèixer, tal com malauradament ha succeït, quedés constància de la seva estructura i situació.

L'interès per aquesta construcció ens venia de lluny ja que els seus carreus denotaven antiguitat, però no va ser fins poc abans d'iniciar-se aquestes obres que, assabentats que en l'interior del seu estable hi havia un bonic arc apuntat, ens decidírem a visitar les seves restes¹.

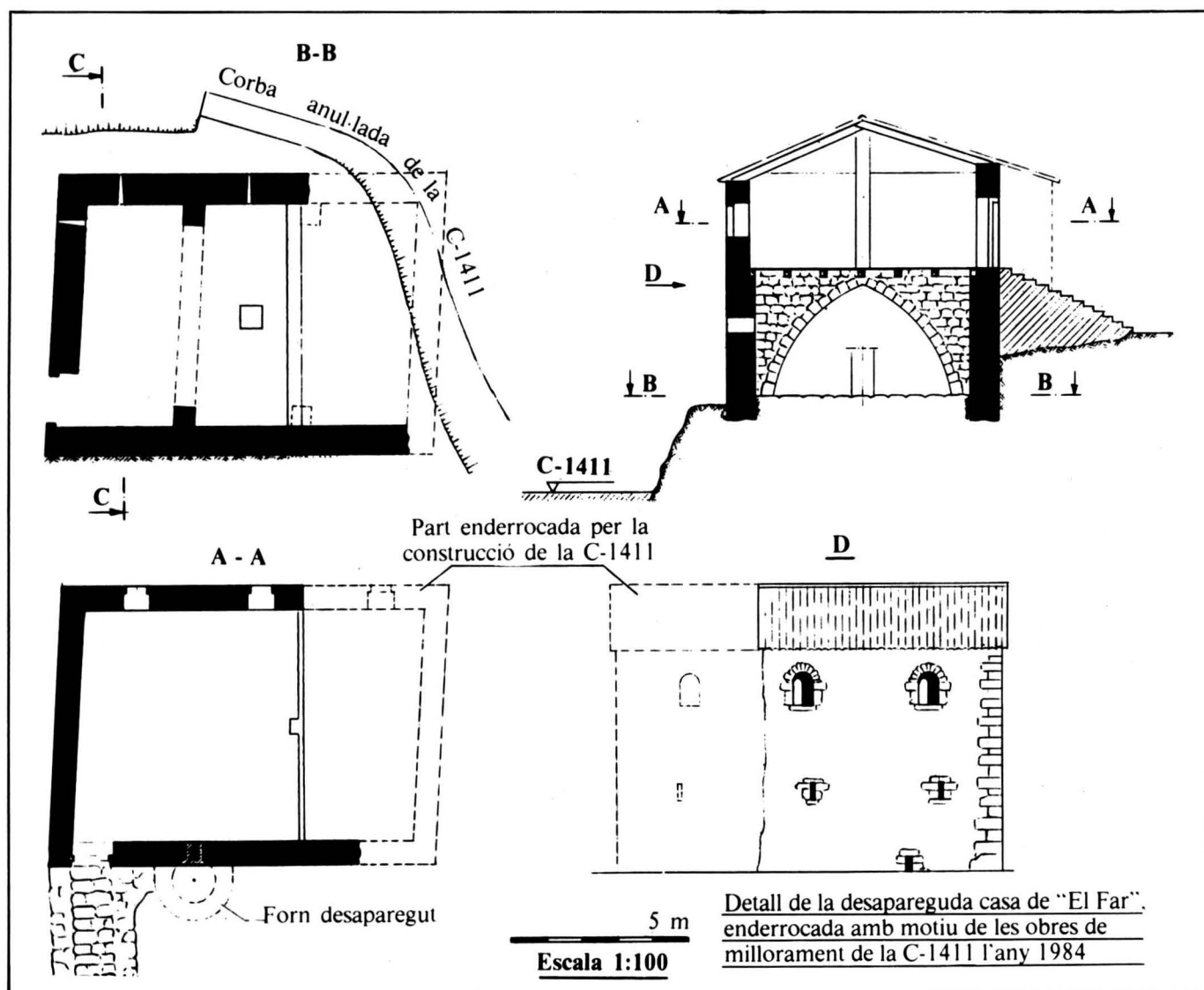
De l'observació detallada de la construcció, gruix de parets, espitlleres, finestres adovellades, etc... i situació al peu del camí ral, es desprenia la seva funció defensiva, però si a tot això hi fèiem entrar l'etimologia del mot *Far*, nom del casal, es produïa una contradicció; no es pas la situació d'aquesta casa en el fondal d'un riu la més escaient per justificar el significat d'aquesta paraula, ja que, exceptuant a la costa, a tots els indrets de l'interior de Catalunya on ha perdurat en la toponímia el mot *Far* són llocs enlairats, de gran visibilitat, escollits en èpoques llunyanes com a punts de transmissió i recepció de senyals, amb finalitats majorment defensives. Per què doncs el nom de *Far* en aquest indret?

Després de més d'un any de la desaparició d'aquest casal, vàrem creure que podríem donar un raonament lògic a aquesta contradicció.

Per Setmana Santa d'enguany tornàrem altra vegada a *El Far*. Pocs dies abans havíem conegut l'existència, al cap del cingle, d'unes restes, visibles des de la carretera, que calia visitar i estudiar.

Mapa de situació de la zona descrita.

Plànols de "El Far"

COROMINES

Des de la carretera mateix vàrem veure que aquestes restes no guardaven cap relació amb el casal de *El Far*. No obstant això, ens va semblar oportú, una vegada desplaçats, de pujar dalt del cingle per veure si realment existia cap vestigi en un lloc adient per enllaçar visualment amb el punt on s'aixecava la casa.

Així ho vàrem fer i, en el punt previst, a uns 400 metres de la casa de *El Jou* en una de les cotes més altes del cingle, ens va semblar correspondre la lògica al aparèixer davant de nosaltres mig amagat per la brosa, el basament d'un edifici de gruixudes parets i carreus alineats (apreciables encara en una de les cares) des d'on es veia, davant mateix i al fons, el lloc de *El Far*.

Al nostre entendre vàrem creure que aquesta construcció era el veritable *Far*. Mitjançant aquest punt, la Torre de Foix i la Guàrdia quedava enllaçat visualment el Baix Berguedà amb el castell de Guardiola, de summa importància estratègica en aquell temps.

La desapareguda casa fortificada de *El Far*, perfectament visible al fons del congost i, situada en l'aiguabarreig del torrent de Malanyeu i el Llobregat, al

peu mateix del camí ral, controlaria en aquest indret de pas obligat, qualsevol infiltració pel torrent de Malanyeu, constituint una avantguarda del castell de Guardiola.

La proximitat d'aquesta casa amb els vestigis esmentats, separats solament per l'alçada i la relació mútua que acomplirien en el control d'aquesta gorja, farien que en el transcurs de temps el nom de *El Far* es generalitzés a tot l'indret i, una vegada desapareguda aquesta construcció perduraria transferit al casal.

Però aquesta hipòtesi, lògica a primera vista quant als vestigis esmentats, es va capgirar al produir-se un casual i interessant imprevist que fins i tot ens ha fet ampliar el títol del present treball.

A principis de maig, vàrem tornar a aquest lloc a desembrossar per poder-lo fotografiar i croquitzar i així completarlo. Al cap d'una estona de netejar, pràcticament visible una gran part del seu perímetre va començar a aparèixer un punt rodó que encara que de moment no desvetllà massa interès, al fer-se gran ens va suggerir la idea que es tractava de l'absis d'una iglésia. Efectivament, al completar el seu perímetre

ens va quedar perfilada la planta romànica d'una petita església perfectament orientada.

No cal dir l'entusiasme que aquest imprevist ens va produir, perquè encara que aquest fet ens trastornés l'hipòtesi anterior, no per això deixava de ser menys interessant, i no tan sols pel fet de poder comptar amb una més en la catalogació d'esglésies romàniques sinó per l'aportació històrica que en aquells moments ens va semblar podia representar quant a l'origen del nom d'aquesta contrada.

Ja fa uns anys en llegir en *Les Barònies de Pinós i Mataplana*² sobre Sant Salvador de l'Abadella s'esmentava la venda feta per un home de Figols el 1322 del mas Soldevila de la parròquia de Sant Ciprià de l'Abadia. Si la casa de Soldevila era d'aquesta parròquia no podia pas quedar gaire lluny d'aquesta església, però on fóra situada aquesta església?

La pregunta que vàrem fer-nos llavors, creiem, en aquells moments, que tenia la seva resposta en els vestigis situats solament a l'5 qm de l'enderrocada cada de Soldevila, però arran del present treball, novament consultades

les mateixes fonts³ també hem pogut conèixer (amb motiu d'una deixa efectuada el 1443 per un testador de Sant Climent de Vallcebre) l'existència de *Sant Salvador del Jou*.

Aquest nom ens ha fet reconsiderar el criteri anterior ja que estant situat Sant Climent tan a prop com Soldevila del Jou, lloc on han aparegut les restes d'aquesta església, pensem que es tracta del mateix Jou i per tant pertanyents a Sant Salvador.

Per afermar aquest criteri i a la vegada trobar justificació per a Sant Ciprià hem pensat en l'actual església de la colònia de Sant Corneli situada també aproximadament a la mateixa distància del Jou, i hem pogut saber que es va reedificar per exigències de la colònia en el mateix lloc que ocupava l'ermita del mateix nom, nom que es pot associar al de Sant Ciprià, per tenir aquest dos sants la mateixa celebració, com ho corrobora l'existència d'un estudi realitzat al 1783 per tal de veure les possibilitats d'aprofitament dels lignits d'aquesta zona i un dels llocs de prospecció esmentats és *Sant Corneli i Ciprià*.

Creiem, per tant, que tenim la base per poder admetre que aquesta església, posteriorment convertida en ermita, era el que havia estat la parròquia de Sant Ciprià de l'Abadia (per dependre de Sant Salvador de l'Abadella) esmentada el 1322 i més endavant el 1495 en assabentar-nos les mateixes fonts sobre la baronia de Peguera, apareix entre d'altres amb el nom de Sant Ciprià de Figols, podent-se entreveure que la seva circumscripció coincidiria en gran part en el que modernament arran de les explotacions minaires i l'arribada del tren s'ha anat anomenant *Figols les Mines*⁴.

Havent estat *El Far* l'objecte inicial del present treball, interromput per l'imprevist que ell mateix ha generat, ens obliga, abans de cloure'l, a reconsiderar el que d'ell s'ha susdit per tal d'intentar aproximar-nos al màxim a la seva realitat històrica.

La demora que ha sofert la redacció d'aquest article iniciada mesos enrera, ens ha permès de conèixer l'existència en l'arxiu municipal de Berga d'un document de l'any 1581 que ens assabenta que *El Far* pertanyia a la batllia de Malanyeu de la mensa abacial de Sta. Maria de Ripoll. Aquesta pertinença tenia el seu origen en la donació que li feren Idelart i la seva muller Armasendis a les tres calendes d'agost de l'any divuit (1078) del regnat del rei franc Felip, de l'alou que tenien en el comtat de Berga, en el lloc anomenat *Malaneu* (Malanyeu). Aquest document està signat per importants personatges de l'època, com pot ser el comte Bernat de Besalú⁵.

Aquesta notícia revoca la possible relació de la casa de *El Far* amb el castell de Guardiola, de diferent jurisdicció, ac-

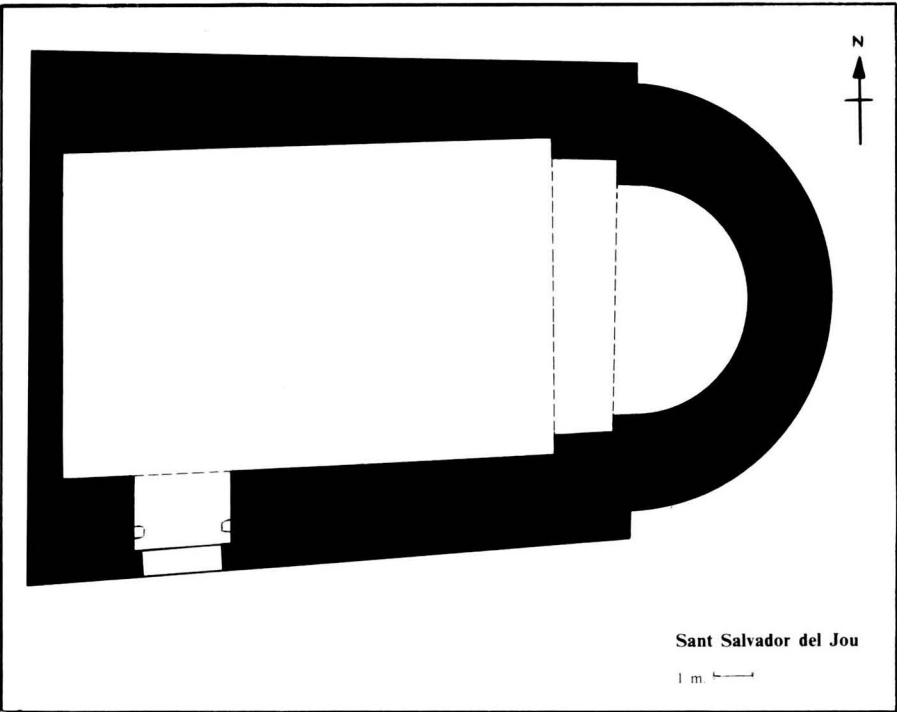
Pared nord de Sant Salvador del Jou.

COROMINES

Absis de Sant Salvador del Jou

COROMINES

Planta de Sant Salvador del Jou

COROMINES

"El Far" en l'actualitat.

COROMINES

Detall d'una finestra adovellada de "El Far".
COROMINES

No disposem de més dades per a reforçar les hipòtesis destil·lades en aquest article ni per a bastir-les d'un rigorisme històric, no obstant això quedarem complaguts si aquest treball dona lloc a qualsevol suggerència.

NOTES

1. L'adovellat d'aquest arc s'ha aprofitat com a motiu ornamental en l'espai d'esbarjo situat uns dos quilòmetres més amunt, en una de les corbes anul·lades de la C-1411 entre les dues casilles, tocant la Central del Collet.
2. SERRA VILARÓ, Joan: *Les Baronies de Pinós i Mataplana*. Vol. III. Pàg. 193.
3. Idem pàg. 316.
4. Idem vol. I pàg. 438.
5. Arxiu del museu de Ripoll. Carpeta de la Jurisdicció de l'abat sobre les aigües. Capítol 55 a 72.

Ramon i Jaume Coromines Camp, estudiosos de temes històrics berguedans.

ceptada anteriorment per la seva posició topogràfica.

Creiem que és més lògic pensar que aquesta casa situada al peu del camí ral i dins el terme de Malanyeu compliria principalment dues funcions: una de tipus econòmic o pecuniari, que seria el cobrament de l'impost de barra i el dret de lleuda i passatge, exigit en moltes jurisdiccions als vianants, traginers i ramats de bestiar de llana per tal d'atravessar-les; i l'altre de tipus defensiu al poder controlar en aquest indret el camí que mena a Malanyeu i a la vegada fer-hi arribar senyals d'alerta (d'aquí el

nom de *Far* a la casa) utilitzant un punt intermedi com podria ser *cal Cornalire*. I diem *cal Cornalire* perquè el nom ens ha suggerit el qui té la missió de cornar o sonar el corn, forma molt habitual de comunicar-se a distància en èpoques reculades, i també perquè la situació d'aquesta casa respecte de *El Far* i resta de cases de Malanyeu era la més adient per complir aquesta tasca.

Del document abans mencionat de l'any 1581 es desprèn clarament que *El Far* s'havia convertit en hostal, cosa molt lògica tenint en compte la seva situació tocant al camí ral.

— Per fruit de l'alta muntanya, Bagà és ideal.

HOSTAL LA PINEDA

HOSTAL "LA PINEDA" els hi ofereix els serveis de la bona cuina i el confort de la seva estada.

Especialitat en truites de riu i truita al rom.

Tel. 824 40 10

BAGÀ (Berguedà)